

безпеці використання з матеріалами, речовинами та газами, з якими вони контактують; ліквідації або максимальному зменшенню ризику інфікування хворого, користувача та інших осіб.

Узагалі, вимоги до безпеки різних видів продукції, встановлені в Технічних регламентах відповідають загальним положенням безпеки продукції, передбаченим Директивою 2001/95/ЄС від 3 грудня 2001 р. щодо загальної безпеки продукції. Безпечною визнається продукція, що за звичайних чи розумно передбачуваних умов не несе жодного ризику або мінімальний ризик, що співвідноситься з використанням продукції та вважається допустимим за умови додержання високого рівня захисту здоров'я й безпеки людини. Категорія безпеки включає: 1) властивості продукції, у тому числі її склад, пакування, умови збірки, установки та догляду; 2) дослідження наслідків спільного використання цієї продукції з іншою, а також категорій споживачів, що можуть наражати себе на небезпеку при її використанні (люди похилого віку, діти); 3) зовнішнє оформлення продукції, що передбачає інформування споживачів щодо попередніх пунктів та будь-які вказівки щодо використання чи знищення.

5.3. Правові засоби забезпечення якості інноваційної продукції: європейський досвід вирішення проблеми

Ю. Є. Атаманова слушно наголошує на виділенні в понятті «інновації» двох аспектів: 1) як фактора виробництва (інноваційний компонент присутній в будь-якій сфері народного господарства як фактор прогресивного розвитку та конкурентоспроможності), що забезпечується інноваційноорієнтованим стратегічним курсом економічного розвитку держави; 2) як самостійного товару (формується інноваційний ринок), що потребує розроблення та впровадження спеціального правового механізму регулювання інноваційних відносин⁷⁵⁵.

⁷⁵⁵ Атаманова Ю. Є. Інноваційне право України: проблеми теорії та систематизації : [монографія] / Ю. Є. Атаманова. –Х. : СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2005. – 128 с.

Якщо співвіднести ці аспекти зі змістом поняття «якість продукції», то слід відзначити таке:

1) інновації як фактор виробництва виступають додатковим критерієм якості продукції. Впровадження інновацій є обов'язковим для всіх видів продукції. Так, у виробництві хліба за традиційним рецептом навряд чи можна вести мову про необхідність упровадження інноваційних технологій. Але цікавим є те, що Міжнародна організація стандартизації характеризує якість як сукупність характеристик об'єкта, що належать до його здатності задовольняти встановлені та передбачувані потреби споживачів⁷⁵⁶. Це означає, що потреби споживачів уже не мають життєво необхідного характеру, а спрямовані на отримання різноманітних задоволень, навіть від процесу використання звичайних товарів, що вимагає від виробників постійно вдосконалювати якість продукції, освоювати виробництво нових товарів, впроваджувати технологічні зміни у виробничий процес⁷⁵⁷. За таких умов інноваційність може проявлятися навіть у новій упаковці традиційного продукту.

Упровадження інноваційного компонента при виробництві якісної продукції забезпечується самими виробниками в умовах жорсткої конкуренції, але держава всебічно цьому сприяє шляхом розробки прогнозів та програм соціально-економічного розвитку, Концепції науково-технологічного та інноваційного розвитку України, конкретизації через усі напрямки соціально-економічної політики держави⁷⁵⁸. Особливого значення набувають засоби непрямого державного регулювання та саморегулювання, що мають приватноправовий чи, взагалі, ненормативний характер, але є надзвичайно важливими для забезпечення якості та впровадження інновацій. До них належать: сприяння впровадженню систем управління якістю та

⁷⁵⁶ Мазур И. И. Управление качеством : [учеб.пособ.] / И. И. Мазур, В. Д. Шапиро. – М. : Омега-Л, 2006.– 399 с.

⁷⁵⁷ Актуальні питання господарсько-правового забезпечення інноваційної політики держави / [Д. В. Задихайло, Ю. Є. Атаманова, В. С. Мілаш та ін.]; за заг. ред. Д. В. Задихайла. – Х. : СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2006. – 256 с.

⁷⁵⁸ Атаманова Ю. Є. Інноваційне право України: проблеми теорії та систематизації : [монографія]/ Ю. Є. Атаманова. –Х. : СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2005. – 128 с.

довкіллям на підприємствах, діяльність громадських організацій, що сприяють підвищенню якості та контролю щодо захисту прав споживачів, забезпечення підготовки та підвищення кваліфікації кадрів у сфері якості, пропагування поліпшення якості та конкурентоспроможності продукції, організація правової освіти населення та підприємців. У господарському договорі суб'єкти самостійно визначають вимоги до якості продукції, у тому числі наявність чи відсутність інноваційного компонента.

2) Для продукції, що має суто інноваційний характер, наявність інноваційних елементів стає обов'язковою в умовах швидкого розвитку науково-технічного прогресу. Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» від 16.01.2003 р. № 3715-VI визначає стратегічні пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні на 2003-2013 роки: модернізація електростанцій; нові та відновлювані джерела енергії; новітні ресурсозберігаючі технології; машинобудування та приладобудування як основа високотехнологічного оновлення всіх галузей виробництва; розвиток високоякісної металургії; нанотехнології, мікроелектроніка, інформаційні технології, телекомунікації; вдосконалення хімічних технологій, нові матеріали, розвиток біотехнологій; високотехнологічний розвиток сільського господарства і переробної промисловості; транспортні системи: будівництво і реконструкція; охорона і оздоровлення людини та навколишнього середовища; розвиток інноваційної культури суспільства. Інноваційні технології також спрямовані на економію природних ресурсів в умовах їх зростаючого дефіциту.

За кожним напрямом національної інноваційної системи має бути створений та впроваджений ефективно діючий правовий механізм⁷⁵⁹, що передбачає сукупність різноманітних правових засобів регулювання.

Проаналізуємо стан виробництва екологічно чистих харчових продуктів і продуктів із високими оздоровчими властивостями з овочевих і зернових

⁷⁵⁹ Актуальні питання господарсько-правового забезпечення інноваційної політики держави / [Д. В. Задихайло, Ю. С. Атаманова, В. С. Мілаш та ін.]; за заг. ред. Д. В. Задихайла. – Х. : СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2006. – 256 с.

культур, що передбачено як середньостроковий пріоритетний напрям інноваційної діяльності в ЗУ «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» від 16.01.2003 р. № 3715-VI. Для реалізації цього напрямку принаймні є необхідними: 1) відповідна правова база (ЗУ «Про органічне землеробство» досі не прийнятий); 2) механізм сертифікації органічної продукції. Його відсутність змушує українських експортерів сертифікувати свою продукцію в іноземних компаніях. Висока вартість подібних послуг значно скорочує вітчизняні експортні можливості, оскільки виробники відмовляються від свого органічного статусу або вдаються до різних хитрощів на зразок безоплатної сертифікації в обмін на експорт власної продукції за заниженими цінами⁷⁶⁰; 3) поліпшення фінансового забезпечення виробників органічних продуктів за рахунок отримання ними доступу до урядових грантів, субсидій і кредитів, підвищення прибутковості їх діяльності (в результаті впровадження первинної обробки продукції та застосування паливозберігаючих технологій), та розвитку відповідної інфраструктури (сільських шляхів, «зеленого туризму»)⁷⁶¹.

Реалізація наведених вище аспектів інновацій формує зміст інноваційної політики держави, що визначається Ю. Є. Атамановою як комплексна система заходів державного регулювання для стимулювання, розробки, супроводу, управління, планування та контролю процесів інноваційної діяльності у сфері науки, техніки та матеріального виробництва, які повинні узгоджуватися, мати продовження та доповнюватися заходами в найважливіших сферах життєдіяльності суспільства⁷⁶².

Інноваційна політика держави тісно переплітається з політикою забезпечення якості продукції, а також системою правових засобів її забезпечення. Особливого значення при цьому набувають господарсько-правові засоби забезпечення якості, які, на наш погляд, можна визначити як

⁷⁶⁰ Бурьян О. Стихийная органика / О. Бурьян // Власть денег. – 2006. – № 98. – С. 33–34.

⁷⁶¹ Там само.

⁷⁶² Атаманова Ю. Є. Інноваційне право України: проблеми теорії та систематизації : [монографія] / Ю. Є. Атаманова. – Х. : СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2005. – 128 с.

сукупність юридичних способів розв'язання державою завдань щодо створення та підтримання необхідного рівня безпеки вітчизняної продукції для споживачів та навколишнього середовища, сприяння підвищенню її конкурентоспроможності, рівня життя населення та престижу держави на світовому ринку. Ці засоби ефективно реалізуються за умови вдалого поєднання зусиль органів державної влади, науково-дослідницьких установ, виробничих структур і громадських організацій.

Україна прагне бути повноправним учасником світової торгівлі та інтеграції до ЄС. Тому доцільним є дослідження основних положень забезпечення якості продукції (в т.ч. інноваційної) в ЄС.

Розглянемо основні сучасні тенденції забезпечення якості в рамках ЄС та СОТ:

1. Гармонізація законодавства у сфері якості продукції країн-членів СОТ та ЄС обмежується суттєвими вимогами безпеки, дотримання яких дозволяє вільний рух продукції на ринку.

Мінімальні вимоги до якості встановлюються в спеціальних актах – директивах чи технічних регламентах. Згідно з Додатком 1 «Терміни та їх визначення для мети цієї Угоди» (невід'ємна частина Угоди про технічні бар'єри)⁷⁶³, технічний регламент – документ обов'язкового характеру, в якому встановлюються характеристики товару чи пов'язані з ним процеси та методи виробництва, передусім вимоги до експлуатаційних характеристик товару (монтаж, технічне обслуговування тощо), а не конструктивних чи описових. Він може також містити обов'язкові адміністративні положення, вимоги до термінології, позначень, пакування, маркування чи етикетування, якщо вони застосовуються до певного товару, процесу, виробництва.

Члени СОТ забезпечують швидку публікацію технічних регламентів для ознайомлення всіх зацікавлених осіб та передбачають розумний період часу

⁷⁶³Угода про технічні бар'єри в торгівлі : Міжнародний документ від 15.04.1994 р. // Офіц. вісн. України. – 2010. – № 84. – Ст. 2989.

від публікації до набрання чинності. Технічні регламенти жодного члена СОТ не повинні створювати зайвих перешкод у міжнародній торгівлі.

На рівні ЄС, у рамках Нового та Глобального підходів, розроблено більше 25 директив (технічних регламентів) із метою забезпечення вільного руху товарів, гарантування їх якості та високого рівня захисту публічних інтересів щодо охорони здоров'я, навколишнього середовища, безпеки, захисту споживачів. Директиви охоплюють такі галузі: іграшки; машини, механізми; обладнання, що працює під пресом; медичне обладнання; електричне та електронне обладнання; інформаційні та телекомунікаційні вироби; повітряний транспорт; залізничний транспорт; морське обладнання; судна; метрологію; вибухові та піротехнічні речовини; пакувальні матеріали та відходи.

Структура нових директив відрізняється від старих (діяли до 1985 р.). Нові мають правову й технічну частини. Правова складається з необхідної для певного виду продукції процедури оцінки відповідності; технічна містить посилання на стандарти. Наприклад, Директива 88/378/ЕЕС щодо безпеки іграшок містить посилання на дев'ять європейських стандартів EN.

2. Стандарти є добровільними.

Стандарт (відповідно до Угоди про ТБТ)⁷⁶⁴ – це документ, затверджений компетентним органом, що містить правила, інструкції та характеристики товарів, пов'язаних з ними процесів, методів виробництва для загального та багаторазового використання. Він також може включати вимоги до термінології, позначок, пакування, маркування, етикетування товару, процесу, способу виробництва.

Стандарти дозволяють забезпечити якість на всіх стадіях життєвого циклу товару: проектування та розроблення продукції – встановлюється єдина система показників якості залежно від призначення виробів і умов експлуатації і т. ін.; виробництва – забезпечення ритмічності виробництва, додержання технологічної дисципліни, поліпшення роботи з

⁷⁶⁴ Там само.

постачальниками сировини, матеріалів, споживачами продукції, скорочуються витрати від браку тощо; збуту та продажу продукції – регламентація вимог, порядку, умов пакування, консервування, транспортування, складування, зберігання і реалізації продукції, що дає змогу зберігати якість продукції на складах, у транспортних і торговельних організаціях; експлуатації продукції – стандарти встановлюють єдині вимоги до обслуговування і ремонту (в т.ч. гарантійного)⁷⁶⁵.

Отже, основні ознаки стандартизації на сучасному етапі розвитку такі:

- 1) загальне та багаторазове використання, що сприяє економії витрат;
- 2) об'єктом виступають товари, процеси, методи виробництва;
- 3) добровільність.

Забезпечивши вимоги держави щодо безпеки (мінімального рівня якості), виробник добровільно вирішує питання забезпечення підвищеного рівня якості своєї продукції. До цього його примушує не держава, а ринкові умови існування, конкуренція.

3. Упровадження процедур оцінки відповідності.

Процедура оцінки відповідності – це будь-яка процедура, що застосовується прямо чи опосередковано з метою визначення виконання відповідних вимог технічних регламентів чи стандартів. Важливими є принципи: 1) пріоритетності міжнародних систем оцінки відповідності; 2) взаємного визнання (можливість використання результатів оцінки будь-якого члена іншими членами). Тому кожна країна має забезпечити: солідність технічної компетенції своїх органів оцінки відповідності; дотримання відповідними органами оцінки відповідності інструкцій та рекомендацій, що видані міжнародними органами стандартизації⁷⁶⁶.

Процедури оцінки відповідності можуть проводитися центральними та місцевими урядовими та неурядовими органами.

⁷⁶⁵ Шаповал М. І. Менеджмент якості : [підручник] / М. І. Шаповал. – К. : Знання, 2007. – 471 с.

⁷⁶⁶ Осика С. Г. Світова організація торгівлі : [підручник] / С. Г. Осика, В. Т. Пятницький. – К. : КІС, 2005. – 514 с.

Відповідно до Глобального підходу в ЄС оцінка відповідності для багатьох видів продукції добровільна. Застосовується модульний підхід. У більшості випадків виробник має право самостійно обирати фазу виробництва (проектування чи безпосередньо виробничий процес), у якій буде проведено оцінку відповідності та процедуру (модуль) цієї оцінки. Законодавством передбачено вісім модулів-процедур (A,B,C,D,E,F,G,H). Так, якщо виробник обирає модуль А «внутрішній контроль виробництва», у нього є два варіанти поведінки. По-перше, він самостійно складає технічну документацію на продукцію (відповідність основним вимогам безпеки), зберігає технічну документацію і подає її за першою вимогою в розпорядження державних органів, уживає всіх заходів для забезпечення відповідності випущеної продукції технічній документації, складає письмово Декларацію відповідності основним вимогам директив, наносить маркування СЕ. По-друге, залучає до внутрішнього контролю уповноважений орган сертифікації, що самостійно проводить випробування параметрів продукції, передбачених директивами під свою відповідальність, ставить свій ідентифікаційний номер та маркування СЕ⁷⁶⁷.

Засобами підтвердження відповідності можуть виступати: сертифікати та знаки відповідності, результати тестувань, декларація відповідності, що надається виробником для системи нагляду та контролю, інші засоби, що не суперечать директивам.

Установлення обов'язкової процедури оцінки відповідності проводиться тільки для товарів, що можуть завдати шкоди здоров'ю людей чи безпеці навколишнього середовища. Наприклад, установлені спеціальні процедури підтвердження відповідності в директивах Нового підходу для іграшок, будівельних виробів, ліфтів, медичних пристроїв, телекомунікаційного обладнання та інше. Директивою 88/378/ЄС⁷⁶⁸, що регулює забезпечення

⁷⁶⁷ Саранча Г. А. Метрологія, стандартизація, відповідність, акредитація та управління якістю : [підручник] / Г. А. Саранча. – К. : ЦНЛ, 2006. – 672 с.

⁷⁶⁸ Council Directive 88/378 EEC of 3 May 1988 concerning the safety toys [Електронний ресурс] // Europe. Gateway to European Union. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/enterprise/newapproach/legislation/directives/table1.htm>.

якості та безпеки виробництва іграшок, встановлено, що підтвердження відповідності іграшок повинно здійснюватися за модулем-процедурою В «СЕtype-examination» на стадії проектування. Статтею 10 цієї Директиви передбачено, що для проведення сертифікації виробник подає заявку в орган сертифікації, обраний ним самостійно, надає всю технічну документацію щодо відповідного виробу та зразки продукції в кількості, необхідній цьому органу. Уповноважений орган перевіряє документацію, відповідність зразка документації та вимогам безпеки, встановленим цією ж директивою, здійснює випробування і контроль у разі необхідності, видає сертифікат типу СЕ (чи відмовляє у видачі), повідомляє про видачу сертифіката Комісію, Спеціальні органи, держав-членів.

Маркування СЕ – підтвердження відповідності загальним вимогам директив, з урахуванням безпечності для людини та навколишнього середовища, означає, що продукція пройшла всі необхідні процедури обов'язкового підтвердження відповідності вимогам директив ЄС. Наявність знака СЕ на продукції є обов'язковим також і для імпортерів продукції в країни ЄС та забезпечує доступ вільного обігу товарів у всіх країнах ЄС, а також Норвегії, Ісландії, Ліхтенштейні. Маркування наноситься безпосередньо на виріб або на супровідні документи, спеціально передбачені директивами. Також обов'язково вказується ідентифікаційний номер органу із сертифікації (якщо підтвердження відповідності проводиться третьою стороною), що присвоюється йому при реєстрації⁷⁶⁹.

4. Визнання стандартів добровільними передбачає встановлення контролю та відповідальності за неякісну продукцію.

Директиви Нового підходу щодо окремих видів продукції («вертикальні») доповнюються «горизонтальними» директивами (містять загальні положення).

⁷⁶⁹ Саранча Г. А. Метрологія, стандартизація, відповідність, акредитація та управління якістю : [підручник] / Г. А. Саранча. – К. : ЦНЛ, 2006. – 672 с.

Директива 2001/95/ЕС (доповнила Директиву 92/59/ЕЕС) щодо загальної безпеки продукції. Вона дає визначення понять: «безпечна продукція»; «виробник» (безпосередньо виробник, представник виробника (в т.ч. імпортер), «інші учасники збуту продукції (торгові посередники)», – максимально розширено об'єкт контролю державних органів. Метою Директиви є адміністративно-правове регулювання («зверху») якості продукції, відповідно до якого:

- устанавлюється загальне зобов'язання виробників виводити на ринок тільки безпечну продукцію, а також зобов'язання щодо: надання необхідної інформації споживачу та запобігання потраплянню на ринок небезпечної продукції; повідомлення органам контролю про встановлення факту того, що продукція, яку вони постачають, є небезпечною.

- визначаються повноваження органів контролю щодо будь-якої продукції: перевірка продукції, що перебуває на ринку, право вимагати в зацікавлених осіб усю необхідну інформацію, відбирати зразки продукції для аналізу, а також вилучати з обігу, знищувати небезпечну продукцію з попередженням про це споживачів.

- засади функціонування системи швидкого обміну інформацією RAPEX між органами контролю країн-членів ЄС щодо будь-якої можливості виведення на ринок небезпечної продукції.

Метою Директиви 85/374/ЕЕС стосовно наближення законів, нормативно-правових актів та положень країн-членів щодо відповідальності за дефектну продукцію⁷⁷⁰ є уніфікація цивільно-правового регулювання відповідальності країн-членів за дефектну продукцію («знизу», після спричинення шкоди), а саме: відповідальність несе виробник продукції, а в разі неможливості його встановлення постачальник; потерпілий доводить наявність дефекту, шкоди та причинного зв'язку між ними; виробник може бути звільнений від відповідальності за певних обставин; встановлення

⁷⁷⁰Council Directive 85/374/EEC of 25 July 1985 on the approximation of the laws, regulations and administrative provisions of the Member States concerning liability for defective products [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31985L0374:en:HTML>.

процесуальних строків позовної давності (10 років з дати введення продукції в обіг, 3 роки з дати, коли позивач дізнався або розумно міг дізнатися про шкоду, дефект і найменування виробника)⁷⁷¹.

Директива 98/34/ЄС (98/48/ЕС)⁷⁷² визначає, що держави – члени ЄС повинні повідомляти Комісію та інших держав – членів ЄС про розробку проектів технічних правил і стандартів (виконання вимоги СОТ щодо створення інформаційних центрів та забезпечення швидкого поширення інформації у сфері технічного регулювання)⁷⁷³. Узагалі, всі акти Ради ЄС, а також інформація про гармонізовані стандарти, акредитовані центри публікуються в офіційних виданнях. Усі країни-члени можуть отримувати необхідні нормативні акти та стандарти через свої інформаційно-консультативні центри. У рамках цієї директиви також створено єдину інформаційну систему TRIS (Technical Regulation Information System), база даних якої містить нормативні акти, статті, судову практику, статистичні дані і розміщується на спеціальному веб-сайті, де кожен може отримати будь-яку загальнодоступну інформацію у сфері технічного регулювання ЄС.

На національному рівні країн відповідні положення директив вводяться спеціальним законодавством. Так, відповідальність продавця за продаж неякісного товару значно посилено в Німеччині. Закон про відповідальність за використання недоброякісної продукції (подібна регламентація в законі про завдання шкоди внаслідок використання лікарських засобів) установлює деліктну відповідальність, що наділяє потерпілого рядом переваг: за шкоду немайнового характеру виплачується грошова компенсація, збільшується строк позовної давності, розширюється коло осіб, що мають право

⁷⁷¹ Луценко Д. Контроль за безпекою продукції: досвід ЄС для України / Д. Луценко // Часопис Парламент. – 2001. – № 6. – С. 7–10.

⁷⁷² Council Directive 98/34/EC (98/48/EC) of the Parliament and of the Council of 22 June 1998 laying down a procedure for the provision of information in the field of technical standards and regulations [Електронний ресурс] // Official Journal. – 1998. – L 204. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/enterprise/tris/index_en.htm.

⁷⁷³ Саранча Г. А. Метрологія, стандартизація, відповідність, акредитація та управління якістю : [підручник] / Г. А. Саранча. – К. : ЦНЛ, 2006. – 672 с.

пред'являти вимоги. Крім того, покупець має право обирати зменшення ціни, розірвання договору, усуненням недоліку чи постачання нової продукції⁷⁷⁴.

5. Чітко розмежовується діяльність органів у сфері якості⁷⁷⁵ : стандартизації, сертифікації, випробувань, акредитації та інспекційного ринкового нагляду.

Стандартизація здійснюється на міжнародному, європейському та національному рівні країн. Міжнародну стандартизацію здійснюють: Міжнародна організація зі стандартизації (ISO); Міжнародна електротехнічна комісія (IEC)⁷⁷⁶ . Деякі міжнародні організації також беруть участь у стандартизації: Світова організація охорони здоров'я ООН, Продовольча та сільськогосподарська організація ООН, Європейська економічна комісія ООН, Комісія «Кодекс Аліментаріус», Міжнародний телекомунікаційний союз (ITU), Міжнародна організація законодавчої метрології (OIML). На європейському рівні діють: Європейський комітет стандартизації (CEN), Європейський комітет електротехнічної стандартизації (CENELEC), Європейська асоціація вільної торгівлі, а також спеціальні органи стандартизації в окремих галузях промисловості (наприклад, Європейський інститут телекомунікаційної стандартизації, ETSI). У межах ЄС можуть однаково застосовуватися міжнародні, регіональні, національні стандарти, але порядок їх затвердження і запровадження залежить від інституцій, що їх запроваджують.

На національному рівні країн спостерігається наявність:

- одного спеціально уповноваженого координаційного органу в сфері стандартизації, підтвердження відповідності та управління якістю. Відповідний орган може бути як державною (Японія (Японський комітет промислових стандартів (JISC) підпорядковується Міністерству економіки,

⁷⁷⁴ Лысенко О. Л. Гражданское право Германии в XX веке: реформирование обязательственного права / О. Л. Лысенко // Вестн. Моск. ун-та. – Сер. 11. Право. – 2006. – № 6. – С. 37–50.

⁷⁷⁵ Джинчарадзе А. Правовое регулирование безопасности и качества товаров и услуг – важнейшая государственная задача / А. Джинчарадзе // Хозяйство и право. – 2000. – № 2. – С. 20–26.

⁷⁷⁶ Чувпило О. О. Регулювання стандартизації за правом ЄС / О. О. Чувпило // Економіка та право. – 2004. – № 1. – С. 9–12.

торгівлі та промисловості)), так і громадською організацією (Великобританія (Британський інститут стандартів, незалежна організація (BSI)), Франція (Громадська організація зі стандартизації (AFNOR)), Німеччина (Німецький інститут стандартів (DIN)). В останньому випадку відповідний орган тісно співпрацює з державою на підставі угод та домовленостей, є представником та активним учасником діяльності міжнародних організацій, структура збігається з основними напрямками діяльності;

- декількох подібних органів. У США питаннями стандартизації займаються як державні, так і недержавні органи в певних сферах діяльності (Національний інститут стандартизації (ANSI), громадська організація); Національний інститут стандартів та технологій, підрозділ Департаменту торгівлі (NIST); Американське товариство контролю якості, громадська організація, що спеціалізується на навчанні у сфері якості ASQ).

У сучасній Великобританії, як відзначає О. Р. Кібенко, широкого поширення набули інструменти недержавного регулювання, одним із яких є діяльність неурядових організацій⁷⁷⁷. Так, сертифікацію та проведення випробувань, окрім спеціально уповноваженого координаційного органу в сфері стандартизації, підтвердження відповідності та управління якістю, здійснює велика кількість організацій як місцевого, так і регіонального значення, різних форм власності. Перелік таких органів публікується Комісією ЄС в «Офіційному листі Європейського співтовариства». Сьогодні таких органів налічується більше 200, але найбільшими є: BSI Product Services, Lloyd`s Register LTD, Bureau Veritas UK LTD тощо. Подібна ситуація склалася і в інших країнах Європейського Союзу. Кожен з органів спеціалізується на підтвердженні відповідності в певній сфері. Так, BSI Product Services здійснює підтвердження відповідності вісімнадцяти директивам за різними модулями (ліфти, морське обладнання, машини та механізми тощо). У дозволі на здійснення процедур чітко вказується

⁷⁷⁷ Кібенко О. Р. Європейське корпоративне право на етапі фундаментальної реформи: перспективи використання європейського досвіду у правовому полі України / О. Р. Кібенко. – Х. : Страйк, 2005. – 432 с. (Серія «Юридичний радник»).

директива, вид продукції та модулі. Тож якщо стандартизацію здійснює один спеціально уповноважений орган, то у сфері підтвердження відповідності стандартам існує конкуренція різноманітних організацій.

Одночасно з формуванням, розширенням міжнародних, регіональних, національних систем сертифікації створюються незалежні органи акредитації, основною метою діяльності яких є оцінювання компетентності випробувальних лабораторій та органів сертифікації. Кожна економічно розвинена країна має свої національні системи акредитації, кількість яких постійно зростає (у США налічується близько 100 систем акредитації, а в багатьох країнах Європи їх десятки)⁷⁷⁸. Функціонує також Європейська кооперація з акредитації (ЄА) – це асоціація національних європейських органів з акредитації, які забезпечують акредитацію всієї діяльності з оцінки відповідності як у добровільній, так і в регульованій сферах.

Інспекційний ринковий нагляд та контроль за ринком здійснюють національні органи влади, які не повинні перешкоджати вільному обігу на ринку товарів із маркуванням СЕ. Ринковий нагляд в Європі – це система державних органів, що володіє потужними системами збору інформації та тісно взаємодіє з митними органами⁷⁷⁹. Для швидкого обміну інформацією підтримується тісне співробітництво між національними та загальноєвропейськими органами контролю країн-членів, а також створено системи збору інформації про випадки завдання шкоди. Найбільш популярною є RAPEX, що функціонує на підставі звітів, які надаються спеціальними відділами медичних закладів, службами професійного страхування та спеціалізованими інститутами. У сфері безпеки харчування діють: ANIMO (комп'ютеризована система, що пов'язує ветеринарні органи, в яких було видано санітарний сертифікат або супровідний документ на тварин і товари тваринного походження), SHIFT (операції ветеринарного

⁷⁷⁸Шаповал М. І. Менеджмент якості : [підручник] / М. І. Шаповал. – К. : Знання, 2007. – 471 с.

⁷⁷⁹Система технічного регулювання у країнах ЄС – досвід для України [Електронний ресурс]: інформ. матеріали про реформу технічного регулювання в Україні / Проект Міжнародної фінансової корпорації ІФС. – К. : ІФС, 2009.

імпорту), CIS (централізація доступу до митної інформації для більш ефективного переслідування й розслідування порушень митного й сільськогосподарського законодавства). Таким чином, інформація стає доступною для споживачів усіх країн, а просування небезпечної продукції на ринку повинно бути вчасно зупинено. Цікаво, що значний масив інформації про недоброякісну продукцію надходить до органів контролю і від самих виробників, які вважають необхідним доповісти про виробника, що своїми діями порушує закони конкуренції. У разі виявлення недоброякісної продукції органи контролю можуть накладати значні за розміром штрафи, знімати з обігу продукцію чи припиняти діяльність підприємства. Окрім виробників продукції, ринковому нагляду підлягають і органи оцінки відповідності, що несуть сувору відповідальність за продукцію, на якій розміщують знак відповідності.

У Великобританії нагляд за ринком (РН) здійснюють інспекції при місцевих органах самоврядування та загальнодержавні органи, які виконують функції ринкового нагляду⁷⁸⁰. Але все ж більшість країн мають систему, подібну до французької, де ринковий нагляд здійснюють спільно⁷⁸¹: Міністерство економіки, фінансів та промисловості (товари широкого вжитку, захист споживача); Міністерство землеробства, продуктів харчування, рибного промислу та сільського господарства (харчові продукти, ветеринарні препарати, захист тварин, охорона здоров'я); Міністерство охорони здоров'я та соціального захисту (лікарські засоби для людей, медичне обладнання, косметика); Міністерство зайнятості, праці та соціальної єдності (машинне устаткування та обладнання персонального захисту); Міністерство навколишнього середовища та сталого розвитку (навколишнє середовище та хімічні препарати).

⁷⁸⁰ Муха А. Європейський досвід у сфері ринкового нагляду / А. Муха // Стандартизація, сертифікація, якість. – 2007. – № 4. – С. 65–67.

⁷⁸¹ Система ринкового нагляду Франції / Зелена книга / Взаємодія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dssu.gov.ua/control/uk/publish/category/main?cat_id=89223 (Державний комітет технічного регулювання та споживчої політики).

Значення технічного регулювання у впровадженні безпечної інноваційної продукції

На забезпечення якості продукції та найкраще впровадження інновацій у процес виробництва спрямована реформа технічного регулювання.

Сьогодні в Україні більшою мірою продовжує діяти система забезпечення якості СРСР, що базується на обов'язковій стандартизації та сертифікації. Така система ефективна в умовах індустріального розвитку з масовим типом виробництва, потребами споживачів до уніфікації та стандартизації, дефіцитним ресурсом у вигляді базових технологічних знань, коли найважливішими з точки зору конкурентоспроможності виступають матеріальні активи. В умовах відсутності конкуренції державні стандарти виконували роль внутрішньовиробничих норм, яким мав неухильно відповідати кожен вид продукції та яких повинні були дотримуватися виробники, а також стандарти сприяли виконанню директивного плану.

Стандарти, що закріплюють усі показники якості як обов'язкові, звісно, забезпечують безпечність продукції, але заважають розвитку нових підходів у виробництві, договірному регулюванні, породжують одноманітність, а також із самого початку містять перспективу їх порушення. За таких умов не може йтися про впровадження інноваційних технологій, тому виникла необхідність змін, що почали відбуватися в країнах ЄС ще наприкінці 80-х, а в Україні в 2000 р. та тривають і сьогодні і які пов'язані передусім із реформою технічного регулювання.

Принцип розподілу показників якості продукції на обов'язкові та додаткові, наведений вище, визначає основний зміст реформи технічного регулювання. З теоретичної точки зору можна визначити, що технічне регулювання – це сфера діяльності, яка охоплює стандартизацію, оцінку відповідності (сертифікацію) та нагляд за виконанням стандартів (технічне регулювання в широкому розумінні). Але з погляду права необхідно чітко окреслити предмет технічного регулювання. Технічне регулювання відокремлюється від стандартизації та оцінки відповідності в добровільній

сфері та обмежується лише обов'язковою сферою. Закон України «Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності» від 01.12.2005 р. № 3164-IV⁷⁸² закріплює вузький підхід та визначає технічне регулювання як правове регулювання відносин у сфері встановлення, застосування й виконання обов'язкових вимог до продукції або пов'язаних із нею процесів, систем і послуг, персоналу та органів, а також перевірку їх дотримання шляхом оцінки відповідності та/ або ринкового нагляду.

Отже, технічне регулювання стосується тільки обов'язкових вимог до продукції, а також перевірки їх дотримання. Права виробників та споживачів продукції в частині визначення її якості при цьому розширюються, а імперативні засоби регулювання обмежуються вимогами безпеки.

Сам термін «технічне регулювання» виник шляхом поєднання словосполучень «технічне забезпечення» та «правове регулювання», бо з'явився саме з метою об'єднання цих двох напрямів передусім з метою спрощення світової торгівлі (усунення національних технічних бар'єрів). Якщо стандарти є технічною складовою, то технічні регламенти – юридична складова технічного регулювання.

На нашу думку, технічний регламент – це правовий акт нормативного характеру, що відображає ризики стосовно споживачів, довкілля та природних ресурсів у разі невідповідності продукції та процесів обов'язковим вимогам безпеки, приймається КМУ, має особливу структуру та процедуру розроблення.

Як зазначалося раніше, технічний регламент містить лише загальні обов'язкові положення, технічна деталізація яких має бути наведена в стандартах, на які є посилання у відповідному регламенті. Якщо в СРСР стандартизація мала обов'язковий характер, сприймалась як рамки, встановлені державою («зверху»), то сьогодні її визначають як добровільну, коли бізнес, що досяг певного рівня науково-технічного розвитку у

⁷⁸²Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності : Закон України від 01.12.2005 р. № 3164-IV // Відом. Верхов. Ради України.– 2006. – № 12. – Ст. 101.

відповідній сфері, шляхом консенсусу, в тому числі і з державою, закріплює це у стандарті («знизу»). Надання стандартизації добровільного статусу та виведення значної частини стандартів за межі технічного регулювання, а тим самим державного нагляду, ні в якому разі не зменшує її значення, а лише трохи змінює акценти. «Добровільність» інтерпретується як необхідність і навіть зобов'язання виробника чи постачальника добровільно брати на себе відповідальність за виконання та нерідко перевищення вимог національних стандартів на продукцію, процес чи послугу. Кожен учасник цивілізованого ринку усвідомлює, що без виконання вимог стандартів не можлива не тільки успішна діяльність, але й саме існування організації⁷⁸³. В умовах науково-технічного прогресу, дуже важко на централізованому державному рівні швидко переглядати всі стандарти та вносити до них необхідні корективи, пов'язані з появою інновацій. Тому законом, так би мовити, «дозволено відступати від стандартів», якщо це не зашкодить загальній безпеці продукції.

Методом перевірки відповідності продукції державним стандартам на основі її випробування в спеціалізованих лабораторіях (центрах) сьогодні виступає обов'язкова державна система сертифікації – УкрСЕПРО. Наказом Держспоживстандарту затверджено перелік продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації. Таке становище заважає впровадженню інновацій та здійсненню міжнародної торгівлі, тому Україна взяла на себе зобов'язання перед Світовою організацією торгівлі (СОТ): по-перше, найближчим часом скоротити перелік продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації, сприяючи впровадженню декларування відповідності виробником; по-друге, у перспективі перейти до системи оцінки відповідності.

Закон України «Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності» від 01.12.2005 р. № 3164-IV під оцінкою відповідності розуміє доведення того, що встановлені вимоги до продукції, процесу,

⁷⁸³ Маслова А. В. Правовые аспекты деятельности по обеспечению качества и безопасности продукции : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 «Господарське право; господарсько-процесуальне право» / А. В. Маслова. – М., 2005. – 215 с.

системи, особи або органу виконано шляхом випробування, здійснення контролю або сертифікації. Відповідно до поділу показників якості на обов'язкові та додаткові, поділяються й процедури оцінки відповідності (обов'язкові та добровільні). Обов'язкові передбачаються в технічних регламентах (обмежена кількість процедур (вісім) застосовується до якнайширшого асортименту товарів) і здійснюються компетентними органами (державними, і приватними). Добровільні – на власний розсуд виробника (сертифікація третьою стороною (компетентний орган) чи самостійне декларування відповідності).

У законодавстві використовується також термін «підтвердження відповідності» та прийнято ЗУ «Про підтвердження відповідності» від 17.05.2001 р. № 2406-III⁷⁸⁴. Щодо розмежування понять «оцінка» та «підтвердження відповідності» можна зазначити таке: 1) оцінка відповідності – це процедура, а підтвердження відповідності – видача документа на основі рішення, яке приймається після проведення необхідних процедур оцінки відповідності, які довели виконання встановлених вимог; 2) якщо виконано всі обов'язкові вимоги, процедура оцінки відповідності завершується: (а) підтвердженням відповідності (видачею документа певним органом оцінки відповідності – третьою стороною); (б) складанням виробником декларації відповідності (декларування відповідності); 3) оцінка відповідності ширше поняття, бо окрім продукції, процесів, систем, персоналу підприємств, вона охоплює також органи оцінки відповідності шляхом реєстрації, акредитації, ухвалення.

Таким чином, продукцію в такому разі можна буде виготовляти за власними технічними умовами підприємства, що не потребують державної реєстрації, а передбачають лише складання виробником декларації відповідності чи проведення оцінки відповідності третьою стороною, органом оцінки відповідності.

⁷⁸⁴Про підтвердження відповідності : Закон України від 17.05.2001 р. № 2406-III // Відом. Верхов. Ради України. – 2001. – № 32. – Ст. 169.

Подібна ситуація дуже зручна для виробника, який упроваджує інновації, бо дозволяє це робити швидко та без зайвих витрат. Але може бути дуже небезпечною для споживачів, якщо виробник виявиться несумлінним та буде випускати недоброякісну продукцію. Саме тому добровільність стандартів на стадії виробництва супроводжується жорстким наглядом на стадії виходу товару на ринок.

5.4. Правові механізми вирішення інвестиційних та інноваційних проблем електроенергетичній галузі

Аналіз розділу XV Енергетичної стратегії України на період до 2030 р., а саме «Законодавче забезпечення розвитку паливно-енергетичного комплексу» в частині визначених напрямів удосконалення законодавства у сфері галузей ПЕК змушує одразу звернути увагу на різнопорядковий характер визначених у документі положень.⁷⁸⁵ Дійсно, одні з них є напрямами, наприклад, удосконалення функціонування Оптового ринку електроенергії, законодавче закріплення за регулюючим органом функції встановлення правил роботи ринків, адже визначено саме сферу, де слід законодавчими засобами підвищити ефективність функціонування в ній енергетичних відносин. Зауважимо, що частина з указаних напрямів є завданнями досить конкретними за змістом, що передбачають їх разову реалізацію шляхом внесення відповідних змін до чинного законодавства. Такими можна назвати: «створення дієвих фінансових та податкових стимулів для модернізації енергетичних об'єктів», «посилення екологічних зобов'язань суб'єктів енергетичної галузі» тощо. Але це загальне зауваження, що стосується ступеня досконалості документа й використання формально-логічного методу пізнання при формуванні його змісту.

⁷⁸⁵ Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2030 року [Електронний ресурс]: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.03.2006 р. № 145-р. : Законодавство України : Офіц. веб-сайт Верхов. Ради України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=145-2006-%F0>.